

**ЗАСУДЖЕНІ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЯК ОСОБЛИВИЙ
ОБ'ЄКТ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ
ТА УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Колб Олександр Григорович

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
професор кафедри кримінального права та процесу
Державний податковий університет
м. Ірпінь, Україна*

Павлюх Ольга Анатоліївна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Державний податковий університет
м. Ірпінь, Україна*

Як свідчить практика, однією з суттєвих проблем, з якою зіштовхнулася наша держава в умовах воєнного стану (2022-2025 рр.), є постійний дефіцит Державного бюджету України, за рахунок якого утримується також національна кримінально-виконавча система. У такій ситуації Україна вчиняє різноманітні дії, спрямовані на зменшення витрат та пошуку додаткових джерел наповнення державної «казни» у виді скорочень заробітних плат для державних службовців; зменшення розміру пенсій для певних категорій громадян; суттєвого (у межах 60%) недофінансування діяльності судової влади [1]; ін.

Поряд з цим, такі правообмеження обходять стороною сферу виконання покарань і пробації України, не введенням, зокрема, обов'язку для засуджених, які тримаються в кримінально-виконавчих установах (КВУ) закритого типу, працювати у процесі виконання-відбування покарань. Зазначена позиція суб'єктів законодавчої ініціативи (ст. 93 Конституції України) дещо не кореспондується з положеннями ч. 2 ст. 64 Основного закону, відповідно до якої в умовах воєнного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень, у тому числі й тих, що стосуються права громадян на працю (ст. 43 Конституції України).

Знову ж таки, вказана практика не тільки викликає напруження у суспільстві та додаткові труднощі для утримання КВУ закритого типу, але й все частіше стає предметом наукових дискусій [2], враховуючи, що відповідно до ст. 43 Конституції України, кожен має право на працю, яку

він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Аналогічне положення закріплено й в ч. 1 ст. 118 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК), на підставі якого засуджені до позбавлення волі залучаються до праці у КВУ закритого типу. При цьому, як витікає зі змісту ч. 3 ст. 43 та ч. 2 ст. 64 Основного закону України, в умовах воєнного або надзвичайного стану зазначене право може бути обмежено та переведено у юридичний обов'язок працювати із зазначенням строку дії такого примусу, виходячи з того, що органи та КВУ відносяться до правоохоронних.

Враховуючи вказані законодавчо визначені положення, відповідь на запитання про введення в умовах воєнного стану обов'язку для примусового залучення засуджених у місцях позбавлення волі до праці, як видається, варто шукати у результатах аналізу змісту різноманітних джерел, які мають пряме відношення до досліджуваної у цій роботі проблематики. Зокрема, у 1991-2003 рр. на підставі діючого на той час Виправно-трудоного кодексу (ВТК) України засуджені в місцях позбавлення волі в обов'язковому порядку залучались до роботи як на виробництві самої колонії, так і на контрагентських об'єктах (ст. 49). При цьому, до кримінологічно значущих показників виробничих процесів у кримінально-виконавчій діяльності тільки у 1991 році можна віднести наступні із них: 1) у колоніях утримувались 96 тис. 677 засуджених до позбавлення волі; 2) вивід цих осіб на оплачувані роботи склав 79,7% від загальної кількості працездатних засуджених ; 3) не працювали з різних причин 13,2% засуджених від загальної кількості всіх осіб, які відбували покарання у виді позбавлення волі; 4) не працювали 7 тис. 624 засуджених до позбавлення волі через відсутність роботи у колоніях; 5) з виводом засуджених на оплачувані роботи не справились 52 підприємства колоній у 20 областях України; 6) відсоток засуджених, які не виконали встановлених норм виробітку (фактично, своїх трудових зобов'язань), склав 13,4% від загальної кількості працевлаштованих у колоніях осіб; 7) планові показники з доходів від працевлаштування засуджених виконувались на 106,7% [3, с. 3-14].

У подальші роки (1992-2025 рр.), включаючи й 2014 рік, коли на законодавчому рівні в Україні було прийнято рішення про заміну обов'язку працювати для засуджених до позбавлення волі на їх право працювати, ситуація з працевлаштуванням засуджених набула ще більш складних і, подекуди, критичних форм, які негативно впливають у тому числі й на ефективність реалізації органами і КВУ правоохоронної функції в нашій державі. Як приклад, можна навести наступні кримінально значущі результати виробничо-господарської діяльності в КВУ закритого типу за 2024 рік, а саме: 1) кількість працездатних засуджених склала 20 тис. 776 осіб (у 2013 – 19 тис. 10 осіб), або 85,9%

від загальної кількості всіх засуджених до позбавлення волі (у 2023 – 62,08%); 2) із зазначеної кількості працевлаштованих було забезпечено роботою в колоніях 8 тис. 620 осіб або 41,49% у їх загальній структурі (у 2023 – відповідно 6 тис. 414 та 33,74%); 3) середньомісячна зарплата засуджених у місцях позбавлення волі склала 3 тис. 503 грн (у 2023 – 6 тис. 700 грн) [4].

Таким чином, виходячи з проведеного аналізу, можна констатувати, що впродовж 1991-2025 рр. з питань працевлаштування засуджених у КВУ закритого типу сформувалась низка негативних тенденцій та системних проблем, що потребують вирішення у сьогоднішні та які у зв'язку з цим в умовах воєнного стану в Україні виступають специфічними детермінантами, що знижують рівень правоохоронної діяльності органів та зазначених установ, а отже, мають стати предметом вирішення на всіх рівнях (законодавчому, правозастосовчому, доктринальному, та ін.).

Література:

1. Мамченко Н. Судова система у 2026 році буде профінансована менш, ніж на 60%: підсумки засідання комітету. *Судово-юридична газета*. 2025. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/342276-sudebnaaya-sistema-v-2026-godu-budet-profinansirovana-menee-chem-na-60-itogi-zasedaniya-komiteta>.

2. Вдовичен О. Права людини в місцях позбавлення волі під час воєнного стану. *Юридична Газета*. 2024. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/prava-lyudini-v-miscyah-pozbavleniya-voli-pid-chas-voennogo-stanu.html>.

3. Деякі показники діяльності кримінально-виконавчої системи МВС України у 1991 році: Інформ.бюл. Київ: ГУВП МВС України, 1992. 28 с.

4. Букалов О. «Донецький меморіал». Кримінально-виконавча система України у 2024 році. Статистичний огляд. *Тюремний портал*. 2025. URL: <https://ukrprison.org.ua/statistics/1740154223>.